

Софія Домбровська

Одеський національний економічний університет, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Sofia Dombrovska

Odesa National Economic University, Ukraine

ACTUAL PROBLEMS OF BANK LENDING FOR ENTERPRISES OF UKRAINE

The article aimed to research the difficulties of attracting bank loans for enterprises of Ukraine in the sources of financing of their activity. The paper presents the main tasks that should be solved by activating the bank lending of enterprises. The financial results of the functioning of domestic enterprises are analyzed, the tendency to increase the granting of loans by banks to economic entities is revealed. The average cost of attraction of credit resources for the enterprises of Ukraine and other countries of the world is highlighted. Regression analysis revealed the significance of the participation of bank lending in the capital investment of enterprises at the present stage of the economy. The basic problems of bank lending for enterprises in modern conditions are revealed. The necessity of activation of alternative, progressive instruments of financing of enterprises activity is established.

Keywords: credit, bank lending, interest rate, financial resources of the enterprise, borrowed capital, source of financing.

Постановка проблеми. Мінливість політичного, економічного та соціального стану України генерує значні проблеми фінансування для вітчизняних підприємств. Гостро постають питання непередбачуваності подальших трансформацій та коливань економіки країни, нестабільності фінансової та грошово-кредитної політики, послаблення інвестиційної привабливості у державі. Представлені умови підривають фінансову стійкість підприємств та породжують необхідність залучення додаткових коштів для подальшого їх відтворювального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значимість використання кредиту представлено ще у працях таких представників економічної теорії, як: А. Сміт, Дж. М. Кейнс, Д. Рікардо, І. Фішер. Дослідженню проблеми банківського кредитування підприємств присвятили свої роботи вчені-економісти: Л. Андреєва, В. Базилевич, З. Варналій, А. Мороз, М. Савлук, Я. Чайковський, Н. Шелудько. Але у теоретичних напрацюваннях недостатньо представлено сучасні особливості та труднощі співпраці підприємств з банківським сектором в умовах рецесії економіки.

Постановка завдання. Метою даної роботи є дослідження особливостей банківського кредитування для підприємств України, виявлення основних проблем та перепон залучення кредитних ресурсів для формування фінансових ресурсів та надання рекомендацій стосовно їх запобігання.

Виклад основного матеріалу. Банківське кредитування представляє собою важливий інструмент забезпечення безперервного виробництва та прогресивного розвитку підприємства. Стаття 2 Закону України «Про банки та банківську діяльність» трактує визначення банківського кредиту як «будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми»¹.

¹ Закон про банки і банківську діяльність, ст. 2, гл. 1 (2001) (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>> (2018, січень, 08).

Основним завданням активізації банківського кредитування суб'єктів економіки, відповідно до Рішення Ради Національного банку України¹, є забезпечення стійких темпів розвитку економіки.

Розглянемо стан джерел фінансування підприємств України, у тому числі і промисловості. За даними Державної служби статистики України², частка власного капіталу підприємств України у 2010 р. становила 36%, у 2016 р. – 24% (у промисловості: 36% та 19% відповідно); частка довгострокових зобов'язань та забезпечень підприємств України у 2010 р. та у 2016 р. – 17% (у промисловості: 15% та 20% відповідно); частка поточних зобов'язань та забезпечень підприємств України у 2010 р. дорівнювала 47% та у 2016 р. – 59% (у промисловості: 49% та 61% відповідно). Отже, відзначимо зменшення оперування власним капіталом та збільшення позикового капіталу, особливо значне збільшення короткострокового позикового капіталу.

Наведений аналіз підтверджується даними Національного банку України³ стосовно банківських кредитів, виданих суб'єктам господарювання, обсяг яких у 2017 р. порівняно з 2004 р. збільшився на 1060%. При цьому, доцільно відмітити, що загальна кількість банків України за останнє десятиріччя скоротилась у 2 рази: так, у 2008 р. функціонувало 175 банків, а на кінець 2017 р. вже 86 банків. Різкий попит на кредитні ресурси був спровокований економічними кризами у 2008 р. та 2014 р.

На активізацію видачі банківськими установами кредитів підприємствам мають вплив їх рівень ліквідності, прибутковості та ризик зростання простроченої заборгованості. Сучасним кредитним відносинам притаманна відсутність чітко розробленої стратегії впровадження банківського кредиту в економіку країни.

За даними Державної служби статистики України⁴ проаналізуємо динаміку чистого фінансового результату діяльності підприємств (рис. 1), основного показника, який характеризує стан функціонування підприємства.

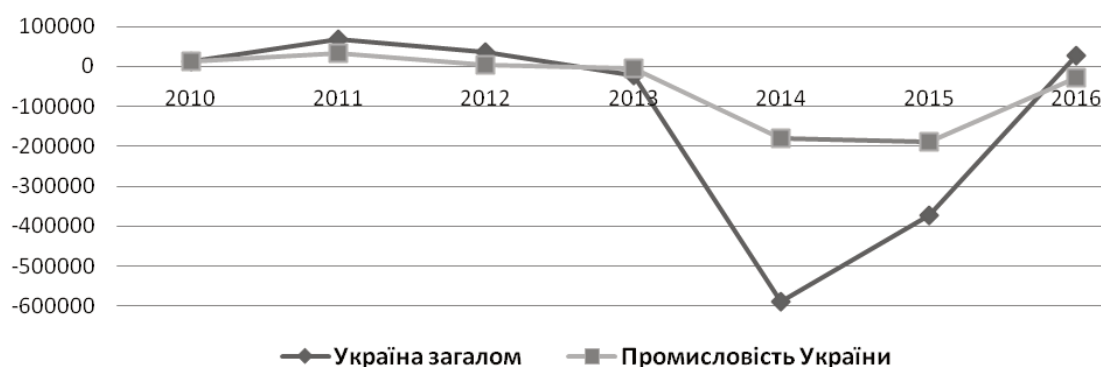

Рис. 1. Чистий фінансовий результат діяльності підприємств України, млн. грн.

Проведене дослідження дало змогу виявити, що загалом підприємства України протягом 2013-2015 рр. отримувати значні збитки, а у 2016 р. почали отримувати прибуток, який перевищує прибуток 2010 р. на 105,55%, але цей показник не однозначний, адже в країні відчутні інфляційні процеси. Значний збиток у 2016 р. порівняно з 2010 р. відчула галузь промисловості, який збільшився на 350,94%. Це свідчить про недосконале управління фінансово-ресурсним потенціалом у сучасних умовах ведення господарської діяльності.

Опитування, проведене Національним банком України у 2017 році, респондентами якого були 26% – малі підприємства, 49% – середні підприємства та 25% – великі підприємства, виявило, що

¹ Рішення про активізацію кредитування в Україні (прийнято 13 грудня 2017 р.) (Рада Національного банку України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/vr059500-17>> (2018, січень, 08).

² Офіційний сайт Державної служби статистики України. <<http://www.ukrstat.gov.ua>> (2018, січень, 08).

³ Офіційний сайт Національного банку України. <<https://www.bank.gov.ua>> (2018, січень, 08).

⁴ Офіційний сайт Державної служби статистики України. <<http://www.ukrstat.gov.ua>> (2018, січень, 08).

серед зазначених респондентів 34% опитаних підприємств планують залучити кредитні ресурси у майбутньому періоді (порівняно з 2014 р. – 38%), а отже 66% підприємств відмовляються від даного джерела фінансування (порівняно з 2014 р. – 62%). Виявлена тенденція до уникнення використання банківських кредитних послуг обумовлена наявністю низки факторів, серед яких 67% респондентів відзначили високу вартість кредитних ресурсів, 35% – високі вимоги до застави, 30% – нестабільність курсу валют; 25% – наявність альтернативних джерел фінансування, 17% – невпевненість у виконанні боргових зобов'язань.

Головною перепоною для підприємств у питанні залучення банківського кредиту виявлено його високу вартість (рис. 2), тому не усі підприємства мають можливість звернутися до даного джерела фінансування.

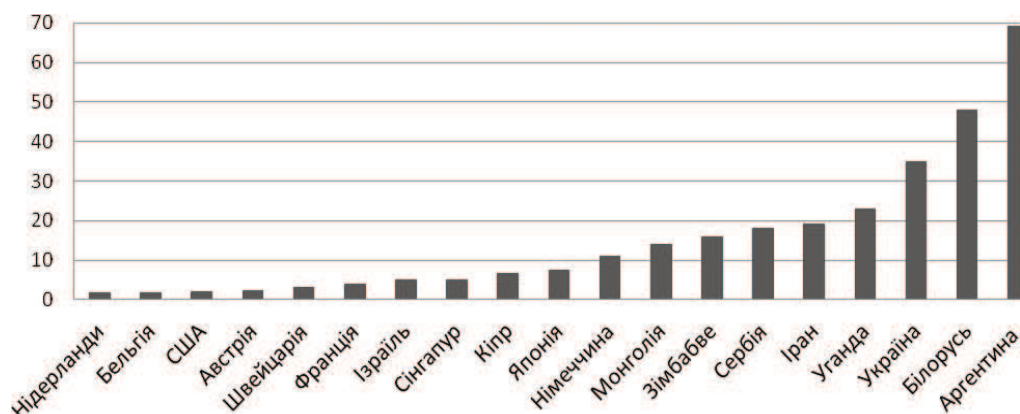

Рис. 2. Середня вартість кредитних ресурсів для суб'єктів господарювання у різних країнах світу, %

Так, Україна посідає позиції лідера у рейтингу середнього рівня відсоткових ставок за кредит¹, який становить від 22,4% до 53,4%. Для США та країн Єврозони притаманні найнижчі відсоткові ставки за кредитні ресурси для підприємств, які становлять менше 4%. Найдорожчі кредити виявлено у Білорусі (48%) та Аргентині (69%).

Проілюструємо динаміку відсоткових ставок за кредит для суб'єктів господарювання України на рис. 3.

Рис. 3. Середньозважені відсоткові ставки за кредитами в реальний сектор економіки України, %

¹ Цікайло, М.А., Скоропад, І.С. (2015). Порівняння відсоткових ставок за депозитами / кредитами (на рік) в Україні та світі. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості: тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 14-16 травня 2015 р.)*. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 687–688.

Середньорічна вартість кредитів у національній валюті збільшилась на 0,67% у 2017 р. порівняно з 2006 р., при цьому значні стрибки відсоткових ставок характерні для 2009 р., 2012 р., 2015 р. У іноземній валюті вартість кредитних коштів мають лінійну тенденцію до зниження: так, у 2017 р. порівняно з 2006 р. відсоткова ставка зменшилась на 47,37%.

Отже, вартість кредитних ресурсів у іноземній валюті суттєво нижча, аніж у національній. Такий стан речей є наслідком скорочення попиту на валютні кредити, причиною якого є зниження загальної ділової активності підприємств в Україні та загроза валютних ризиків.

Деталізуємо на рис. 4 вартість банківського кредиту у національній та іноземній валюті у розрізі їх строковості.

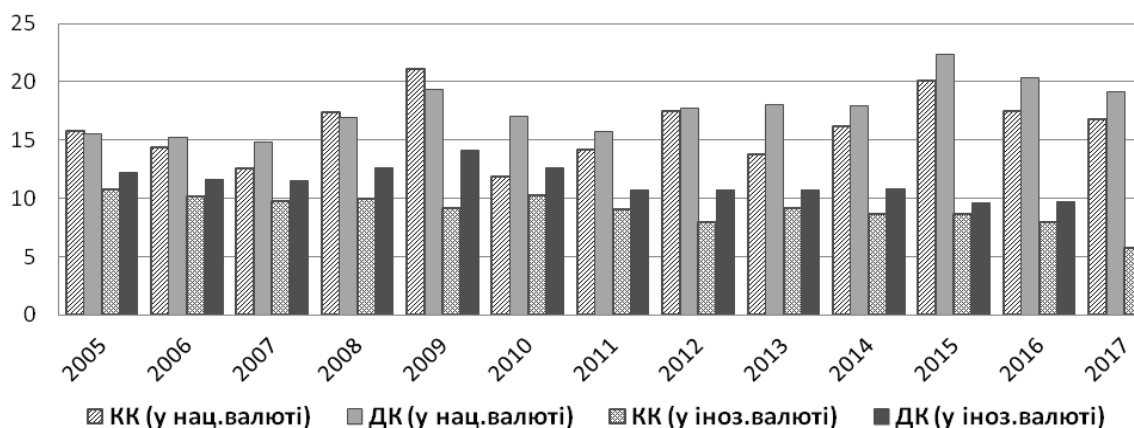

Рис. 4. Середньорічна відсоткова ставка за короткострокові та довгострокові кредити суб'єктам господарювання, %

Середня вартість кредитних ресурсів коливалась протягом досліджуваного періоду та мають стрибкоподібну тенденцію: вартість короткострокового кредиту у національній валюті у 2017 р. порівняно з 2005 р. збільшилась на 6,33%; довгострокового кредиту у національній валюті збільшилась на 23,23%; короткострокового кредиту у іноземній валюті зменшилась на 46,73%; довгострокового кредиту у іноземній валюті зменшилась на 40,16%.

Відсоткові ставки протягом досліджуваного періоду піддавалися змінам відповідно до стану грошово-кредитного ринку. Зростання вартості кредитів у національній валюті обумовлено політикою Національного банку України, стримуючою інфляційний тиск. Зростання вартості довгострокових та короткострокових кредитів у національній валюті пов'язуємо зі зростанням попиту на кредитні ресурси та підвищенням курсу іноземних валют. Так, серед респондентів, 84% підприємств віддає перевагу залученню кредитів у національній валюті.

В цілому на збільшення відсоткової ставки за кредити вплинуло зменшення вільної ліквідності у банках та підвищення відсоткових ставок на міжбанківському ринку. Доречно відзначити, що на зміну відсоткової ставки за кредит мають вплив широкий спектр факторів, таких як: рівень розвитку кредитної системи країни, фаза економічного циклу, розмір бюджетного дефіциту та стан національної валюти.

Значущим індикатором стану кредитного ринку та його впливу на розвиток економіки країни Н. Жукова відзначає співставлення показника наданих банками кредитів підприємствам та валового внутрішнього продукту (рис. 5). За наявності сприятливих умов кредитні відносини сприяють економічному зростанню та можуть розцінюватися як ефективні¹.

¹ Жукова, Н. (2006). Особливості кредитування комерційними банками суб'єктів господарювання в Україні. *Банківська справа*, Вип. 2, 65-72.

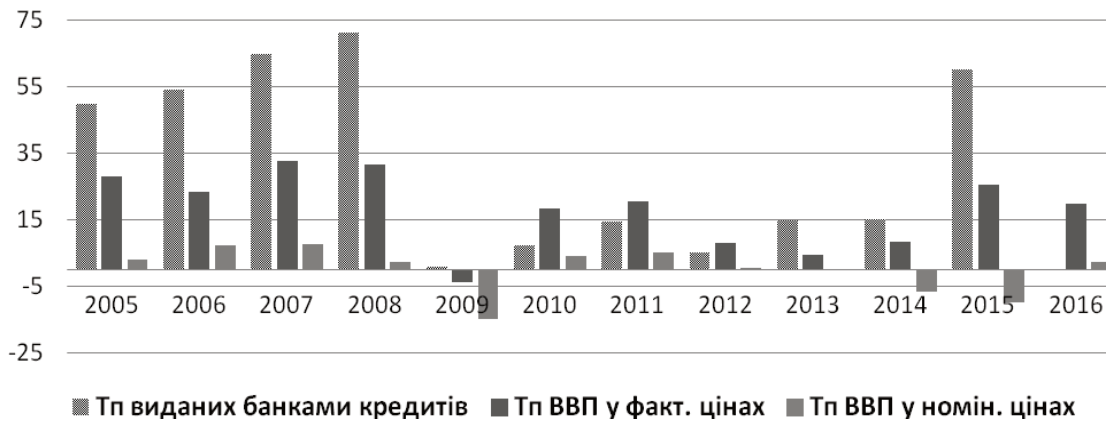

Рис. 5. Темпи приросту обсягів виданих банками кредитів суб'єктам господарювання, реального та номінального ВВП України, %

Але сучасні темпи зростання кредитування значно перевищують темпи зростання виробництва, тобто, кредитування не спричиняє позитивного ефекту на зміцнення фінансового стану підприємств та економіки держави в цілому.

Залучення підприємством банківського кредиту генерує можливість фінансування капітального інвестування, модернізації обладнання та устаткування, технічного переозброєння, реконструкції та розширення виробництва.

Розглянемо, важливість участі банківського кредитування у процесі капітального інвестування підприємств України, для цього проаналізуємо динаміку темпів приросту основних джерел фінансування капітальних інвестицій підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Темпи приросту джерел фінансування капітальних інвестицій підприємств України

Роки	Капітальні інвестиції, усього, (Y)	За рахунок коштів Державного бюджету, (X1)	За рахунок власних коштів, (X2)	За рахунок банківських кредитів, (X3)
2011	33,62	69,97	32,5	60,14
2012	13,25	-6,26	16	8,38
2013	-8,56	-62,09	-3,15	-12,56
2014	-12,19	-55,65	-6,73	-37,41
2015	24,47	152,66	19,22	-4,6
2016	31,52	33,88	34,94	30,69

За допомогою регресійного аналізу розраховано коефіцієнт детермінації, який становить $R^2 = 0,9995$, та свідчить про дуже високий ступінь відповідності моделі даним та функціональну залежність між змінними. Дисперсійний аналіз виявив критерій Фішера ($p = 0,0076$), який характеризує достовірність моделі та відповідає встановленій вимозі $p < 0,05$.

Розрахуємо коефіцієнти регресійного рівняння (табл. 2) та встановимо вплив різних видів джерел на темпи капітального інвестування вітчизняних підприємств.

Таблиця 2

Визначення коефіцієнтів регресійного рівняння

	Коефіцієнти	Стандартна помилка	t-статистика	P – значення
У – перетин	-1,024211936	0,679804371	-1,506627464	0,270885577
Змінна X 1	0,06342773	0,005902714	10,74551892	0,008549637
Змінна X 2	0,835960489	0,054908747	15,22454142	0,004286591
Змінна X 3	0,051300381	0,023166841	2,214388239	0,157211461

Враховуючи показники Р-значень для змінних у таблиці 2, достовірними та значимими є ті, Р-значення яких менше 0,05. Тобто, коефіцієнт Х3 доречно вважати нульовим.

Отже, регресійне рівняння приймає вид: $Y = 0,0634X_1 + 0,8359X_2 - 1,02$.

Проведений аналіз виявив, що найбільшу залежність загальні капітальні інвестиції мають саме від власних коштів підприємств, при цьому банківський кредит діє з «нульовим» ефектом. Такий стан речей наводить на думку, що теперішнє банківське кредитування не є ефективним та обумовлює необхідність застосування прогресивних інструментів управління¹: розміщення похідних цінних паперів, одержання підприємством вексельного комерційного кредиту, розміщення корпоративних облігацій підприємства на національному та міжнародному ринках, дисконтування дебіторської заборгованості підприємства, застосування товаророзпорядчих цінних паперів, розміщення депозитарних розписок на міжнародних фінансових ринках, використання лізингу.

Популярність та масовість звернення підприємств до банківського кредиту обумовлена високою часткою активів комерційних банків у загальному обсязі активів фінансових посередників (приблизно 80%); розрекламованістю банківських установ; гнучкістю підходу до кожного клієнта; простотою та швидкістю запозичення коштів у порівнянні з не досить розвинутим ринком цінних паперів.

Найбільш приближеною альтернативною до банківського кредиту для оновлення основних фондів є фінансовий лізинг, який не потребує застави та відрізняється гнучкістю та швидкістю процедури оформлення лізингової угоди. При цьому, Україна значно відстає від країн Європейського союзу з використання лізингу, основною причиною якої зазвичай є проста необізнаність підприємців. З метою активізації використання фінансового лізингу новий проект Закону України «Про фінансовий лізинг»² передбачає вихід європейських лізингових компаній на вітчизняний ринок.

Для підвищення ефективності банківського кредитування економіки країни пропонуємо звернути увагу на основні проблеми, притаманні сучасному кредитному ринку, та на їх вирішення. Для захисту прав кредитора доречно поліпшення законодавчої бази, її адаптивність до сучасних реалій економіки, моніторинг та контроль її дотримання; гостро стоїть проблема зростання неповерненої заборгованості. Для позичальника важливе спрощення наявних умов застави, справедливості та прозорості проведення процедури її оцінки; високий рівень кредитних ризиків підприємств генерує для них обмежену пропозицію та не вигідні умови. Перепоною розвитку кредитних відносин є високий рівень інфляційних процесів у країні, який не дозволяє з точністю та достовірністю розрахувати NPV проекту, для реалізації якого планується залучення додаткових коштів. Менталітет вітчизняного менеджменту підприємств характеризується відсутністю довіри до банківського сектору та низьким рівнем кредитної культури, які перекривають шлях до відновлення та розвитку фінансового стану підприємства та економіки держави в цілому.

Висновки. Проблема кредитування підприємств посилена не лише фінансово-економічною кризою країни, а й супроводжуючою банківською кризою, яка спричинена подорожчанням кредитних ресурсів. Для банківських установ кредитування підприємств у сучасних економічних умовах ускладнюється наявністю високого рівня фінансового ризику та збільшенням портфелю неповерненої заборгованості, що, у свою чергу, генерує низьку зацікавленість банківських установ у кредитуванні суб'єктів господарювання. Основною ж перешкодою для підприємств з приводу залучення додаткових коштів становить обмеження пропозиції кредитів, їх висока вартість та нерозвиненість ринку банківських послуг. Внаслідок цього виникає прірва між бажанням підприємств отримати додаткові кредитні кошти та змогою банківських структур задовольнити цей попит.

Наявне управління фінансовими ресурсами підприємств не задовольняється таким традиційним інструментом як банківський кредит та потребує фінансового інжинірингу.

¹ Гайдук, Л.А. (2014). Інноваційні фінансові інструменти залучення інвестицій юридичних осіб. *Наукові праці НДФІ, Вип. 2*, 95-104.

² *Проект закону про фінансовий лізинг 2017* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61655> (2018, січень, 08).

References:

1. *Zakon pro banky i bankivsku diyalnist 2001* [Law on banks and banking] (The Verkhovna Rada of Ukraine). *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>>. [in Ukrainian].
2. *Rishennya pro aktyvizatsiyu kredytuvannya v Ukrayini* (pryynyato 13 hrudnya 2017 r.) [The decision on the activation of lending in Ukraine (adopted December 13, 2017)] (Rada Natsional'noho banku Ukrayiny)[The National Bank of Ukraine Council]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/vr059500-17>>. [in Ukrainian].
3. *Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny* [Official website of the State Statistics Service of Ukraine.]. <<http://www.ukrstat.gov.ua>>. [in Ukrainian].
4. *Ofitsiynyy sayt Natsional'noho banku Ukrayiny* [Official website of the National Bank of Ukraine]. <<https://www.bank.gov.ua>>. [in Ukrainian].
5. Tsikaylo, M.A., Skoropad, I.S. (2015). Porivnyannya vidsotkovykh stavok za depozytamy / kredytamy (na rik) v Ukrayini ta sviti [Comparison of interest rates on deposits / loans (per year) in Ukraine and in the world]. *Problemy formuvannya ta rozvytku innovatsiyanoi infrastruktury: yevropeyskyy vektor – novi vyklyky ta mozhlyvosti: tezy dopovidey III Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* (Lviv, 14-16 travnya 2015 r.) [Problems of the formation and development of innovation infrastructure: the European vector – new challenges and opportunities: theses of the reports of the III International Scientific and Practical Conference (Lviv, May 14-16, 2015)]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoyi politekhniki, 687–688. [in Ukrainian].
6. Zhukova, N. (2006). Osoblyvosti kredytuvannya komertsiyynykh bankamy subyektiv hospodaryuvannya v Ukrayini [Features of lending by commercial banks of business entities in Ukraine]. *Bankivska sprava* [Banking], no. 2, 65-72. [in Ukrainian].
7. Hayduk, L. A. (2014). Innovatsiyni finansovi instrumenty zaluchennya investytsiy yurydychnykh osib [Innovative financial instruments for attracting investments of legal entities]. *Naukovi pratsi NDFI* [RFI Scientific Papers], no. 2, 95-104. [in Ukrainian].
8. *Proekt zakonu pro finansovyy lizynh 2017* [Draft law on financial leasing] (The Verkhovna Rada of Ukraine). *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61655>. [in Ukrainian].